

Németek Szlavóniában és a Szerémségben a kezdetektől a 19. századig

*Mérei András*²

1. Bevezetés

A déli határvidék a történelmi Magyarország etnikailag egyik legszínesebb területe volt. Valójában a Habsburg Birodalom és a Balkán határzónájának részét képezte sajátos, mozaikszerű etnikai képével. A déli határvidék a legtöbb ember számára a horvátok, szerbek, sokácok, bunyevácok és magyarok szállásterületének kontaktzónáját jelenti. Eltűnt azonban egy olyan etnikum, amely az itteni keresztény kultúrkör egyik letéteményese, a korai kereskedelem, a szakképzett munkaerőre támaszkodó ipar fellendítőjének megtestesítője, illetve a vidék „modernitásának” lefektetője volt a gazdaságban és a kultúrában egyaránt, a németiség.

Az egykori dél-magyarországi területek – Szlavóniával³ és a Szerémséggel⁴, mint önálló tájegységekkel – a „közeli Balkánnak” is tekinthetők. E „közeli balkáni” területen a török hódoltság előtt is éltek németek, de tömegesen csak később, a török seregek kivonulása után jelentek meg, közvetlen szerepük pedig a Balkánról való kitelepítésükkel a II. világháború végén, illetve után szűnt meg. A török megszállás után betelepült németeket a történelem- és néprajztudomány Duna menti sváboknak⁵ nevezi.

E Duna menti svábság történetét Anton Tafferner, magyarországi születésű német történész öt korszakra osztotta:⁶

² Geográfus hallgató, PTE TTK.

³ Szlavónia megnevezés alatt a történelem során más-más területet értettek. A középkori történelmi Szlavónia a mai Közép-Horvátország északi részét, azaz földrajzilag a Dráva-Száva-köze nyugati felét foglalta el. Ez a terület a Magyar Királyság keretén belül belső önállóságot élvező tartomány (bánság, illetve hercegség) volt. Az újkori és mai Szlavónia területe a középkortól jelentősen különbözött. Az újkori történelmi Szlavónia elnevezés a korábbival ellentétben a Dráva-Száva-köze keleti felét jelentette, a mai Kelet-Horvátország területén. Ez a vidék a középkorban még Magyarország szerves részét alkotta, csak az újkorban került Horvátországhoz.

⁴ A Magyar Királyságnak a Duna és a Száva között elterülő nagytája 1164/1167-től 1920-ig. 1526-1718 között a török hódoltság része volt. 1854 és 1860 között a Szerémség északi része közigazgatásilag Szlavóniához, míg déli fele a katonai határvidékhez tartozott.

⁵ A Délnyugat-Németországból és Ausztriából származó németek a török harcok során kiüresedett Habsburg Monarchiába történő betelepítése a történelmi újkor egyik legnagyobb „népességpolitikai” eseménye. Ezt a 17. század végétől, császári irányítással, tervszerűen betelepített német kolóniát a történelem-és néprajztudomány 1922-től Duna menti svábokként említi. Korábban, a dualizmus korában „magyarhoni németeknek” vagy „magyarhoni sváboknak” nevezték őket. Szállásterületük a Kárpát-medencében a Rába-torkolattól a Vaskapu-szorosig terjedt, ahol a II. világháború végéig több mint 1000 településen mintegy 1,5 millió lelket számláló etnikummá nőttek ki magukat. A Kárpát-medencén belüli kisebb, szigetszerűen elhelyezkedő területeik a következők: a Balatontól délre az ún. „Schwäbische Türkei”, Szlavónia, Szerémség, Bácska, Bánát, Szatmár és a Körös-Maros vidék. A tudomány mai állása szerint etnikailag sem egységes a Duna menti svábság; mintegy 1/3-1/3 részüket frank (rheinland-pfalzi, lotaringiai) ill. a bajor-osztrák határvidékről betelepülőknak, míg negyedüket sváb (baden-württembergi, elzászi) származásúnak tekintik, a fennmaradó részük eredete ismeretlen.

⁶ Donauschwäbische Forschungs- und Lehrerblätter, 1976 március, 1-9.

1. 1683-1806 a „régí német birodalom” idősaka,
2. 1807-1867 betagozódás a Habsburg Birodalomba,
3. 1868-1918 az Oszták-Magyar Monarchia kora,
4. 1918-1945 a trianoni békediktátum nyomán három állam között megosztott térség, illetve az önálló etnikai gondolkodás kialakulásához vezető út idősaka,
5. 1945-től napjainkig: a részbeni népirtás, az elúzések és a világ minden területére történo szétszóródás kora.

E tanulmányban a szlavóniai és a szerémségi németek török hódoltság előtti és utáni – Tafferter értelmezésében az 1. és 2. korszak történeti-és település-földrajzi – viszonyait igyekszünk elemezni.

2. Német települések a török hódítás előtt a vizsgált térségben és szűkebb környezetében

Az első „német” származásúak, akik nem átmenetileg telepedtek le a területen, többségében szerzetesrendi térítők voltak, és misszionáriusként hirdették, terjesztették a kereszténységet. Később eretnek szekták tagjai rejtekhelyéül szolgált a vidék.

A 9. század végén, 10. század elején a magyarok megszállták a Kárpát-medencét, majd hozzáálltak az államszervezet kiépítéséhez. A kezdeti időszakban a keresztény egyház tagjai a bajorok által uralt térségből érkeztek a terület nyugatabbi felére. I. László 1091-ben meghódítja a később Szlavóniának nevezett területet, majd 1094 körül a zágrábi püspökség megalapítására is sor kerül.

A német befolyás növekedése a területen a bogumil szekta tanainak 13. századi elterjedésére vezethető vissza, amely a helyi nemességre, illetve a szellemi elitre igen nagy hatást gyakorolt. Ezzel összefüggésben a Kalocsai Érsekség 1229-es területi kiterjesztésének⁷ az volt a célja, hogy a lelkészek a déli határvidéken is harcolhassanak az eretnekek ellen. A hittérítők között számos német származású is volt.⁸

A német polgárság száma jelentősen megnőtt ebben az időszakban. A fennmaradt 13. századi oklevelek tudósítanak a szinte kizárólag németekből álló hospesek jogi helyzetéről is. Ezek szerint vezetőiket maguk választották, saját szokásaik és erkölcsük alapján éltek. Ez a városi közösség a maga kiváltságaival és szabadságával erős hatást gyakorolt a szláv paraszti társadalomra. A városok a munkaerő iránti szükségletük miatt ugyanis – mivel a hospesek jobbára iparúzó, illetve kereskedők voltak – terjeszkedésük során gondoskodtak a saját paraszti rétegük meghonosodásáról és kineveléséről is.⁹

A német polgárság a városokban igen jelentős bázissal rendelkezett. Warasdin (Varasd) – valószínűleg a legidősebb „német város” Horvátországban, már 1209-ben említik németiségét – után 1231-től más városokban is, úgymint Walkow (Vukovar), Petrinia (Petrinja), Samobor, Agram (Zágráb), Kreuz, Kopreinitz (Kapronca) említést tesznek a német lakosságról. Zágrábban a német kézműveseken kívül a cipészek és azok „suszternegyede” vagy „német faluként” jegyzett városi övezete ismert, amely a mai

---

⁷ Csák Ugrin kalocsai érsek megalapította a Kői (a későbbi Szerémi) püspökséget

⁸ Első volt közülük a Đakovoban székelő, vesztfáliai születésű, dominikánus rendű János püspök (1233-1238), aki 1232-33-ban a dominikánusok rendfőnöke volt Magyarországon. A későbbiekben a zágrábi püspökök közül Eberhard (1402 körül), Oswald (1492 körül), Lukás püspök (1500-1510) bizonyosan németek voltak. (Oberkersch, V., 1989)

⁹ Melzer, A., 1904

Jelačić tértől északra helyezkedett el.¹⁰ IV. Béla 1243-ban, a tatárjárás után Magyarországra nagyszámú németet (szászokat) hozatott be többévtényi adómentességet biztosítva nekik. Ugyanebben az évben Kálmán, akkori szlavón herceg a verőcei hospeseknek adott privilégiumokat.

Tiszta német etnikumú város természetesen nem volt a korszakban. A németiség továbbra is meghatározó réteg maradt, azonban a szlávok társadalmi felemelkedése miatt egyre több kiváltsággal ruháztatták fel magukat. Ez csak ott sikerülhetett, ahol a szlávok ellensúlyozásaképp állandó volt a német beáramlás, mindenekelőtt Zágrábban és Varasdon. A török seregek a Szerémséget és Szlavóniát már 1520-as években elérték, Zimony 1521-ben esett el. Varasd 1527-es ostroma után a városokba történő tudatos német betelepítés egyre több erőd megjelenését jelentette. Magát Varasdot is megerősítették, de talán ennél is fontosabb volt Karlovac (Karlstadt) 1579-es megalapítása.¹¹ A városba a feljegyzések szerint folyamatosan volt német betelepülés, 1645-ben például közel 300 család érkezett.¹² Megkezdődött a katonai határőrvidék kiépülése. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy noha Szlavónia Szapolyai János hűségén maradt, a horvát rendek Ferdinánd mellett kötelezték el magukat. Ezért nyújtottak pénzügyi támogatást a töröktől fenyegetett Horvátország és Szlavónia területén a horvát (károlyvárosi), a szlavón-vend (varasdi) és a báni főkapitányság fenntartására a stájer, karintiai és krajnai rendek.

Az eddig említettekkel szemben a parasztság középkori bevándorlási arányáról nincsenek pontos adataink. Az biztos, hogy volt magyar szándék a német parasztság betelepítésére, de a magyar és a horvát érdekelletének ennek gyakran gátat vetettek. Bár nem tartozik szorosan a tárgyalt területhez, a német paraszti réteg letelepítésére jó példa Nijemci esete, amely egy hagyományosan német parasztok által alapított falu volt, de német lakosságát viszonylag hamar elvesztette ugyanis a török elől menekülő szerbek Belgrád eleste után, 1694 körül kezdték meg a szervezett letelepedést Dél-Magyarországon, az I. Lipót által biztosított kiváltságok (1690.) alapján.¹³

Látható, hogy már a török hódítás előtt jelentős volt a németiség hatása a térségre. Beköltözésük azonban kiszámíthatatlan ütemű volt egészen a 17. század végéig.

3. Az oszmán uralom utáni császári és földesúri betelepítések

A németek beáramlása a horvát-szlavón területre a török időszak előtt (16. század eleji) formájában jelentősen különbözött a török kor utánihoz képest: a középkori bevándorlási hullám ugyanis szinte kizárólag a városi településeket érintette, és a városi életformát felvett, főleg kézműves, bányász, kereskedő réteget jelentette. A török alóli

---

¹⁰ Bade, Klaus J., 1993

¹¹ Knittler, H., 2000

¹² Meg kell jegyezni, hogy a magasabb német társadalmi rétegek csak azokban a horvátországi városokban tudtak fennmaradni a 19. és 20. században is, amelyeket a török hódítás nem érintett. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a német nemesség török kor utáni, folyamatos bevándorlását, amely a későbbi évszázadokra garantálhatta túlélésüket. A törökök által megszállt városokban ugyanakkor a németiség szinte teljesen eltűnt.

¹³ Oberkersch, V., 1989

felszabadulás után azonban a beáramló németek java része már földműves volt, és a bevándorlások többnyire földesúri, egyházi, illetve királyi felszólításra történtek. Kisebbségben voltak azok, akik nem hatalmi szóra, sokkal inkább önszántukból, saját költségükön és felelősségükre hagyták el hazájukat. Ez az egyéni bevándorlási hullám a török hódítás előtt valószínűleg, de az uralom után bizonyítottan legtöbbször már meglévő település népességét gyarapította.

Az egyesített császári csapatok a terület felszabadításakor szomorú állapottal szembesültek. Így például 1700 körül a több mint 14000 lakosú Đakovštinában (Đakovo érseki központ körül) egy korabeli tudósítás szerint minden emberre 17000 hold föld jutott, vagyis a terület szinte üres volt.¹⁴ A harcok során megfogyatkozott népesség egyben azt is eredményezte, hogy lecsökkent a munkavégzők és az adózók száma, ezért a vidék betelepítése gazdasági, pénzügyi és nem utolsósorban katonai-védelmi szempontból fontos feladattá vált. A súlyosan megrongálódott erődítmények és városok újjáépítéséhez szakképzett munkaerőre volt szükség. Ez a képzett réteg a megmaradt népesség soraiból hiányzott. Mindenekelőtt a katonailag fontos erődöket, úgymint Eszék (Esseg) vagy Pétervárad (Peterwardein) kellett azonnal a bevételük után megerősíteni, és ebből kifolyólag lehetett e két erődvár a Délvidék törökkor utáni első német telepítésének színhelye.¹⁵ Eszék 1690-től municipium lett.¹⁶

A Duna és a Száva torkolatánál fekvő Zimonyba (Semlin) a pozsareváci békekötés (1718) után kezdődött meg nagyobb arányban a németek betelepítése.¹⁷ Különösen a belgrádi béke (1739) után erősödött fel a németesség beáramlása. Az Észak-Szerbiából visszaszoruló csapatok Belgrád környéki állomásozása indította meg Zimonyon kívül több szerémségi város elnémetesedését, Péterváradon és Karlócárn (Karlowitz) ugyanis szintén ebben az időben jegyezték fel erős betelepülést. Mindkét városban sajátos városrészeket alapítottak: Deutsche Gasse (Karlóca), Schwabedörfel illetve Mayerhof (Pétervárad). Az 1730-as években alapították a Belgrádból menekülők – köztük jelentős számú német – Újvidéket (Neusatz).¹⁸ Vukováron Neu-Vukovar néven szintén német településrész létesült; 1723-25 között 33 családot telepítettek le császári megbízásból, majd 1736-tól a bajorországi Eltz grófok Vukovárra költözése további telepések érkezését generálta.¹⁹

A paraszti népesség letelepítése kevésbé szervezett és tervezett formában történt, és területileg is korlátozottabb volt. Több oka is van annak, hogy az állami illetve földesúri betelepítések intenzitása különbözött a Duna-Dráva közén. Természeti viszonyaiban a déli határterület nagy része, a kelet-szerémségi lösztábla kivételével teljesen erdőszült volt. Ez, valamint a ritka településhálózat (faluhálózat) a rablóbandák előtt nyitotta meg a területet. A kedvezőtlenebb viszonyok ellenére a Habsburg udvari kamara 1785-1787 között származási alapon telepítettett Josefsfeld (Kula) és Josefsdorf (Poreč) településekbe. Ezeket a korszakban egyedülnek számító falvakat luxemburgi, elzász-lotaringiai és pfalzi származásúakkal töltötték fel. Az udvari haditanács által

¹⁴ Tafferer, A., 1978

¹⁵ Pickl, O., 1996

¹⁶ Holder, A., 1909

¹⁷ Az újonnan alapított zimonyi római katolikus plébánia 1721-ben jegyzi első német keresztelkedését.

¹⁸ Erdújhelyi, M., 1894: A Péterváradai Sándor – az Újvidék alapját jelentő erőd – 1734-ben 400 katolikus és körülbelül háromszor annyi szerb lakosával még katonai őrhely és kis mezőváros, bár püspöki székhely. Az igazi fellendülést Belgrád hosszas ostroma és kapitulációja (1738-39) után az onnan átköltöző német, szerb, örmény, görög kereskedők és iparosok megtelepedése hozta; a katolikusok száma közel 1500-ra emelkedett.

¹⁹ Šćitaroci, M. O. – Šćitaroci, B. B. O., 2000

hasonlóan származási alapon telepített Neu-Ivanovčani (Bjelovar körzetében) viszont néhány generáció alatt teljesen elhorvátosodott.

A földesúri településalapítások nem voltak általánosan jellemzőek Szlavóniában és a Szerémségben. Megfigyelhető, hogy nem telepítettek le nagyobb számban földműveseket, pedig az állandó, röghöz kötött népesség valószínűleg nagyobb egzisztenciális biztonságot jelentett volna. 1744-ben Franz von der Trenck mitrovaci uradalmába, Deutsch-Mihaljevcibe telepített németeket. 1752-ben Lukasdorf (Lukač) kiképzett katonák, 1777-ben Deutsch-Bresnitz (Berzence) üveggyárosok, Podborje-bei-Daruvar pedig kenderszövők települése lett. Prandau (Prandau-Hillebrand)²⁰ báró 1745-ben kempteni kézműveseket telepített Walpachba (Valpovo).²¹ Az említett településekben kezdetben kevés német telepedett le, ezért később újabb hullámok érkeztek. Ez azért volt szükséges, mert a szakképzett német iparosok a rosszul megszervezett üzemekből elvándoroltak.

Kedvezőbb helyzetűek voltak a szlavóniai, Mária Terézia-kori parasztfalvak, noha azok német népességyarapodása csak a következő században volt jelentős. Főleg az Eszék környéki falvakra igaz ez: Krawitz, Hirschfeld (Szarvas), Deutsch-Rieddorf (1918-ig hivatalosan Njem. Retfala) 1769-től németajkú falvak. Szarvasra a magyar és a szláv lakosság elvándorlása után telepítettek csak németeket, Rétfaluból viszont megmaradt a magyar település is.²² 1770-ben Terezovac (Suhopolje) neve jelzi, hogy Mária Terézia uralkodása idején németesedett el, de hamarosan a Pejačević (Pejáchevich)²³ család fennhatósága alá került. Ez a család 1776-ban németországi németekkel kolonizálta Antonsdorfot (Kapan) is.²⁴

A Szerémségben három, német földművesek által alapított település létesült Mária Terézia korában, Ruma, Sotting és Jarmin. Ezek a későbbi betelepülés ellenére életképes német faluközösségek maradtak. Ruma történetében a Pejačević-féle uradalmi időszak volt meghatározó, hisz a településnek már 1746-tól vannak német telepesei. 1784-ben közel 700 német kézműves, illetve munkás költözött be, de a legnagyobb arányú betelepülés a 19. században történt. 1810 és 1848 között a német férfiak aránya megduplázódott, ami a természetes szaporodással nyilván önmagában nem magyarázható.

II. József korában, 1786-ban telepítette a Prandau család Josefsdorfot (Josipovac).²⁵ Első telepesei Délnyugat-Németországból jöttek, de később – a német lakosság létszámbeli megerősítéséhez – itt szükségessé vált további bevándorlók letelepítése. Az újonnan kolonizált csoport Bohémiából (Csehország) származott. Ebben a korban a legfontosabb települések a határőrvidék területén szerveződtek. Franz Engelshofen marsall vezényletével már 1748-ban megalapult Neu-Gradiska (Újgradiska), amely települést először az ott elsőként állomásozó ezred parancsnokáról, Friedrich Schmidtről Friedrichsdorfnak hívták. Első lakosai a német hadiszemélyzetten kívül német kézművesek voltak. 1783-ban Neu-Slankamen (Újszlankamen), majd 1787-ben a zimonyi előváros is

---

²⁰ Kempelen, B., 1911

²¹ Kruhek, M., 2005

²² Neck, J., 1961

²³ Nagy, I., 1860, 1987

²⁴ Müller, J., 1961

²⁵ Kaindl, R. F., 1911

„megkapta” német lakosságát. Ez az előváros II. József emlékére létesült a Laudon tábornok vezette belgrádi ostrom alkalmából, és Josefsstadtnak nevezték el.²⁶

1791-ben Neu-Pasua (Újpasova) községbe protestáns bevándorlók érkeztek Württembergből, ugyanekkor kisszámú német telepes költözött a már meglévő Neu-Banovci (Újbánovci) faluba is, nem messze Újpasovától. 1790-94 között Karlócára 36, Rumába 26 család települt főleg Elzász, Lotaringia, Württemberg, Basel, Baden és Nassau területéről.²⁷

A 19. század kezdetétől bizonyos határőrvidéki városok körül német lakosú elővárosok nőttek a vidék mezőgazdasági, kertészeti termékekkel történő ellátására. Így alakult meg Zimony második német elővárosa Siegenthal 1816-ban, amelyet a következő évben I. Ferenc császár látogatása alkalmából Franztalra kereszteltek.²⁸

A földesúri betelepítések főleg attól függtek, hogy a földesúrnak mekkora hatalma volt a vidéken. Az udvari politikával szemben nem nemzetiségi alapon történt a betelepítés, ezért fordult elő magyarok, oroszok, szlovákok stb. népek telepítése is a Délvidékre. A már említett rumai Pejačević család 1746-ban Indiába (Indija) szerbeket hozatott, akik 1825-ben a csehek betelepülésével elhagyták a községet. A településre 1827-ben érkeztek németek, akik hirtelen többségbe kerültek (1848-ban India össznépességének 65,8%-át, több mint 1500 lelket tett ki a németiség). Közben 1819-től a Janković (Csalmai) és a Chotek (Chotkovai)²⁹ grófi családok által Banoštor és Čerević települések is német lakossággal gyarapodtak. 1832-ben kezdődött Gregurevci németiségének bevándorlása. A legtöbb német az Eltz család uradalmába költözött, különösen Lovas, Berak és Tompojevci, de a már fennálló települések, úgymint Vukovár és Sotting német telepesi állománya is erősen növekedett. 1828-ban a Mitrowitz (Mitrovica) mellett viszont kevés német alapította meg Hessendorf-ot, amely nem sokáig maradt német többségű, lakossága hamar asszimilálódott.³⁰

A 19. századtól dráva-és dunamenti településekben felhalmozódott emberfölösleg a Szerémségbe, majd Szlavóniába vándorolt. Az itt élő szerbek a földesúri feladatvégzésre kevésbé voltak alkalmasak, sokan a pétervárad és brodi ezredkörzetbe vándoroltak a kisebb terhek miatt. Szlavóniában Szerémséggel szemben kevesebb betelepülést rögzítettek. 1824-ben a Pejačevićok Johannisberg (Ivanbrijeg) német lakosságát az Eger folyó (Ohre, Csehország) vidékéről telepítették. A Jovanović család 1836-ban Deutsch-Derschanitz, a későbbi Johannesdorf (Jovanovac) német telepeseit Tolnából hozatta. A tolnaiak különleges feladata a dohánytermesztés elterjesztése volt. Megemlítendő az az egyébként nem jelentős betelepítés a našicei (Naschitz) uradalom területéről, amely során Veszprém vármegyéből, betelepítési szerződés keretében németekkel töltötték fel Neu-Zoljanit. 1810-ben a đakovoi Mandić püspök Mandičevacba és Đakovoba is németeket hívott be.³¹

A 19. századtól a betelepítések egy újabb formája is végbement az eddig ismertettekkel párhuzamosan. A magyar és szláv településeket gyakran „felvásárolták” német betelepítés céljára. A folyamat időben nehezen határolható be, bizonyíték csak az első

²⁶ Weidlein, J., 1936

²⁷ Hartmann, R., 1935

²⁸ Lendl, E., 1941

²⁹ Nagy, I., 1860, 1987

³⁰ Oberkersch, V., 1989

³¹ Meynen, E., 1942

német telepesek megjelenéséről van. Sattler³² feltételezi, hogy ilyen betelepítések a földesuraktól függetlenül, az érintettek beleegyezésével és az eset titokban tartásával lehetett eredményes. Ezzel szemben feljegyeztek olyan esetet, ahol földesúri követelésre történt település vásárlása, ilyen Veliškovci, ahol 1839-től a telepítés a Prandau család kezébe került. A legkorábbi, 1804-ből jegyzett telepítés Spišić-Bukovica községben történt (Verőce körzetében), 1838-ban Cabuna településre Szulokról érkeztek németek. A 19. század közepén Eszék melletti településeken, Čepin, Tenje, Almasch ill. az eredetileg rajnavidéki német Szarvas községbe is erős német beáramlás történt.³³

4. Összegzés

A Duna menti svábok önmagukat elsősorban származási alapon definiálták. Integrálódásuk a magyar állam területén társadalmi rétegek szerint történt. Általánosan elmondható, hogy a városi lakosság asszimilációja erősebb volt a vidéki lakosáénál.^{34,35} A német földművesek sikerességét nem csak a termékeny feketeföld-talajok, hanem mindenekelőtt az általuk meghonosított háromnyomásos gazdálkodás tette lehetővé. Főleg búzát, árpát, rozst és zabot termesztettek, de ismerték a kendert és a lent is, amit saját maguk dolgoztak fel. Ezen kívül új növénykultúrákat is hoztak; dohányt, burgonyát és különböző szőlőfajtákat. Hajlandóak voltak az általuk ismert módszerek mellett újat tanulni és alkalmazni, mint pl. a kitaposást (a préseles és sajtolás mellett). A svábok nagyon rugalmasak voltak a változó adottságokkal szemben is. A földbirtokok elaprózódását a magyarokkal, szerbekkel szemben – az elsőszülött mindent örököl elvvel – sikerült megakadályozniuk. Mária Terézia úrbéri rendeletét követően, az 1760-as évektől az addigi gazdálkodási struktúrájuk veszélybe került, az újonnan betelepülők települései halmazfalu helyett egyutcás faluvá módosultak.³⁶

A zsidósággal együtt a német polgárság a városokban egy a magyar feudális társadalomtól különálló polgári társadalmat alkotott. A gazdasági és kulturális körökben alkotott elitpozíció sokkal inkább identifikálta a polgárságot, mint az etnikai hovatartozás. A középkorban is ugyanez a jelenség volt megfigyelhető. Már akkor is úgy települtek be német telepesek magyar városokba, hogy korábban már asszimilálódtak.³⁷ Másfelől a német polgárság meghatározó szerepű volt a városok kulturális életének fellendítésében a színháztól az irodalmon át az iskoláig. A német nyelv a polgárságot fenntartotta és részben a kialakult nemzeti-sovinisza törvényhozás, jogokkal felruházta.

A svábok tipikus viselkedésnormája, a szorgalom, kitartás, takarékoság meggyökereződött az egész társadalomban. A német elitréteg nem csupán a földrajzi tér kihívásainak felelt meg, hanem felvilágosult gondolkodása és alkalmazkodási képessége az kulturális határok átjárhatóságának bizonyítékát is jelentette, és megmagyarázza egyben azt is, hogy a beilleszkedésük nem vizsgálható elkülönítve soknemzetiségű környezetüktől.

---

³² Sattler, W., 1943

³³ Faas, O., 1936

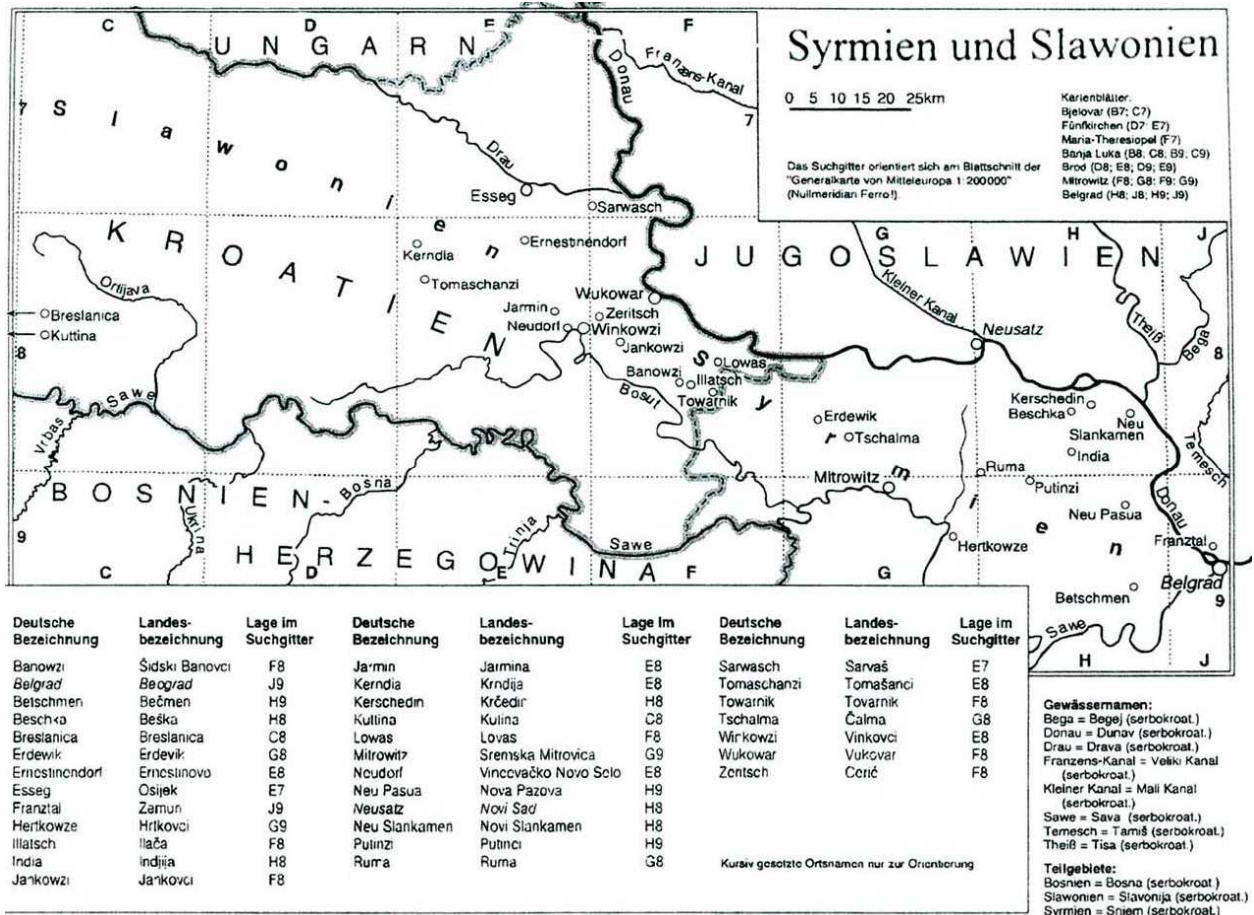
³⁴ Senz, J. V., 1987

³⁵ A német szakirodalomban az asszimilálódás a lakosságra nézve negatív hatású folyamat, sokkal inkább elidegenedést jelent.

³⁶ Schenk, 1987/88

³⁷ Fassel, 1993

TÉRKÉPMELLÉKLET

A Délvidék legfontosabb, németek által lakott települései (Forrás: Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen 1996, Szerk.: Görner, M.)

Irodalom:

- HALLER, H. (1941): Syrmien und sein Deutschtum Ein Beitrag zur Landeskunde einer südostdeutschen Volksinsellandschaft. Leipzig, pp. 13-17.
- MÜLLER, J. (1961): Syrmien, Slawonien, Bosnien Verlorene Heimat deutscher Bauer. Freilassing, Pannonia-Verlag. (Donauschwäbische-Beiträge 39) pp. 33-40.
- LENDL, E. (1941): Das Deutschtum in Slawonien und Syrmien und seine wissenschaftliche Erforschung, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung [Leipzig], pp. 143-154
- MEYNEN, E. (1942): Das Deutschtum in Slawonien und Syrmien Landes- und Volkskunde. Leipzig, Hirzel
- OBERKERSCH, V. (1972): Die Deutschen in Syrmien, Slawonien und Kroatien bis zum Ende des ersten Weltkrieges. Stuttgart, magánkiadás p. 220
- OBERKERSCH, V. (1989): Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Munich, Donauschwäbisches Archiv, pp. 8-18 (Beiträge zur Volks- und Heimatgeschichtsforschung, Schulgeschichte, Reihe III, Bd. 40)
- OBERKERSCH, V. (1981): „Syrmien und Slawonien vor hundert Jahren,“ Donauschwaben-Kalender, Aalen pp.6-8.
- RÖDER, A. (1998): Deutsche, Schwaben, Donauschwaben Ethnisierungsprozesse einer Deutschen Minderheit in Südosteuropa. Marburg, N. G. Elwert Verlag, pp. 39-52
- SATTLER, W. (1943): Die deutsche Volksgruppe im unabhängigen Staat Kroatien: ein Buch vom Deutschtum in Slawonien, Syrmien und Bosnien. Graz, Steirische Verlagsanstalt, p. 114 (Schriften des Südostdeutschen Institutes Graz; Nr. 9, Das Joanneum)
- SCHRECKEIS, H. (1983): Donauschwaben in Kroatien: historisch-demographische Untersuchung. Salzburg, Haus der Donauschwaben, Donauschwäbisches Kulturzentrum, p. 52 (Donauschwäbische Beiträge; Nr. 77)